

~ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ~

УДК: 336.2

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2025-5-330-23-28>ПОДАТКОВА СИСТЕМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО
СТИМУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Абрамова А.С., кандидат економічних наук, доцент, викладач кафедри фінансів і кредиту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

e-mail: a.abramova@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-3364-8316

Анотація. Метою статті є дослідження результатів впливу податкової системи на економічний розвиток України в умовах фінансової нестабільності. Гіпотезою дослідження визначено спроможність податкової системи стимулювати економічний розвиток через інструментарій податкових ставок, пільг, спрощення механізму адміністрування податків в умовах фінансових дисбалансів. Результати підтверджують заявлену гіпотезу, систематизують фактори об'єктивно-суб'єктивного впливу. Перспективи наступних досліджень передбачають розширення аналітичної складової стимулюючого впливу податкової системи, удосконалення існуючого та запровадження нового податкового інструментарію, дотримання умов та вимог до функціонування податкової системи.

Ключові слова: податкова система, стимулювання економічного розвитку, фінансова нестабільність, рівень оподаткування, податкова пільга, податкове адміністрування, бюджет, ВВП

THE TAX SYSTEM AS AN INSTRUMENT OF ECONOMIC STIMULATION
IN THE CONTEXT OF FINANCIAL INSTABILITY

Alla Abramova, PhD in Economics, Associate Professor, Lecturer at the Department of Finance and Credit, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

e-mail: a.abramova@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-3364-8316

Abstract. The relevance of the research topic is due to the need to improve the mechanism for stimulating the country's economic development by using the tax system as an effective and efficient anti-crisis instrument of influence, especially in the context of financial instability. The functioning of the country's tax system ensures the fulfillment of its main functional purpose related to the formation of the resource base, implementation of regulatory measures to influence business entities, the level of business activity and the achievement of social goals, determining its public value in the structure of public policy and management. The purpose of the article is to study the basic results of the tax system's impact on economic development of Ukraine, as well as to systematise the main results of tax stimulation of the economy for the period under study in order to identify the following vectors development of the issues under study. The article uses indicator and comparative methods, the method of statistical data analysis, their synthesis, generalisation of performance indicators, and the method of cause-and-effect relationships. The main hypothesis is the ability of the tax system to exert a stimulating influence on the development of economic processes through a system of measures to retain the results of business entities based on the tools of tax rates, benefits, and features of the tax administration mechanism, even in difficult conditions of financial imbalances. The results confirm the following the stated hypothesis and specify a set of factors of objective and subjective influence. Prospects for further research include expanding the analytical component of the stimulating impact of the tax system, improving the existing and introducing new tax instruments, compliance with the conditions and requirements for the functioning of the tax system.

Keywords: tax system, stimulation of economic development, financial instability, taxation level, tax privilege, tax administration, budget, GDP

JEL Classification: E690; G280; H210; H300; O100

Постановка проблеми. Закономірністю розвитку економіки кожної держави є її циклічний характер, що супроводжується логічною зміною фаз зростання та спаду, розквіту та дисбалансів, які зумовлюють процеси фінансової нестабільності як явища втрати спроможністю фінансовою системою якісно розподіляти економічні ресурси у державі. Оскільки податкова система являється вагомим та важливою складовою фінансової системи, вона водночас виступає як елементом, на яку впливає фінансова нестабільність, так і інструментом її подолання, використовуючи власний арсенал впливу на ринок, суб'єктів господарювання та ділову активність загалом, природньо та доволі швидко вирівнюючи економічні розлади.

Для стимулювання економічного зростання важливе значення приділяється ефективності функціонування чинної податкової системи та реалізованої урядом на її основі податкової політики. Податкове стимулювання економічного зростання може бути досягнуто різними методами та інструментами, які постійно змінюються, удосконалюються та адаптуються до щоразу нових умов і викликів. Саме тому, дослідження функціонального призначення податкової системи у рамках економічного стимулювання в умовах фінансової нестабільності, є актуальним питанням, а його удосконаленню немає меж у практиці податкового адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед багатоманіття наукових підходів та теорій трактування сутності та специфіки реалізації податкового стимулювання економічного розвитку особливого значення набувають роботи: Дж. Міррліса [1] (теорія оптимального оподаткування та впливу податків на ділову активність), А. Лаффера [2] (теорія «кривої Лаффера» як співзалежність між рівнем оподаткування та доходами бюджету, вплив на економічну активність), Тихонова В. О., Барткової К. М., Стеценка Д. М., [3-5] (вплив податкової системи та політики на результати економічного зростання у нестабільних умовах господарювання), Ларіної Т. Ф. [6] (реалізація регулюючого функціонального призначення податкової системи та впливу на макроекономічні показники в умовах економічних коливань), Побережеця О. В., Греци В.Я., Руденка В. В. [7; 8; 9] (роль податкової системи у стимулюванні інноваційної активності та бізнесу) тощо.

Відокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на існуючий широкий комплекс підходів до реалізації заходів стимулювання податковою системою економічного зростання, постає необхідність подальших досліджень теоретичних підходів, інструментарію впливу та дієвих механізмів, особливо в умовах фінансової нестабільності.

Мета дослідження. виступає аналіз функціонального призначення податкової системи як інструменту економічного стимулювання в умовах фінансової нестабільності.

Основний матеріал. Податкова система як економічна категорія, сфера державного впливу, складний механізм та система фінансових взаємовідносин характеризується своїм функціональним призначенням. Пріоритетною ціллю її функціонування у рамках реалізації політики державного управління визначено вплив податкової системи на економічне стимулювання. Особливого значення набуває даний акцент в умовах фінансової нестабільності, зумовлених комплексом об'єктивно-суб'єктивних факторів впливу, особливо для майбутнього України. Поряд з цим відзначимо, що податкове стимулювання економічного зростання функціонує на основі кейнсіанської теорії, яка рекомендує державне втручання у економічні процеси за посередництва бюджетно-податкового інструментарію.

Податкова система, як інструмент реалізації державної економічної політики та система податків і зборів, виконуючи функції, за своєю природою, забезпечує формування доходів бюджету країни на чолі з виконанням регуляторних завдань. Зокрема, загальне її функціональне призначення знаходить прояв у показниках доходів бюджету, формуванні ВВП країни (рис. 1) та створює можливості забезпечення урядових витрат.

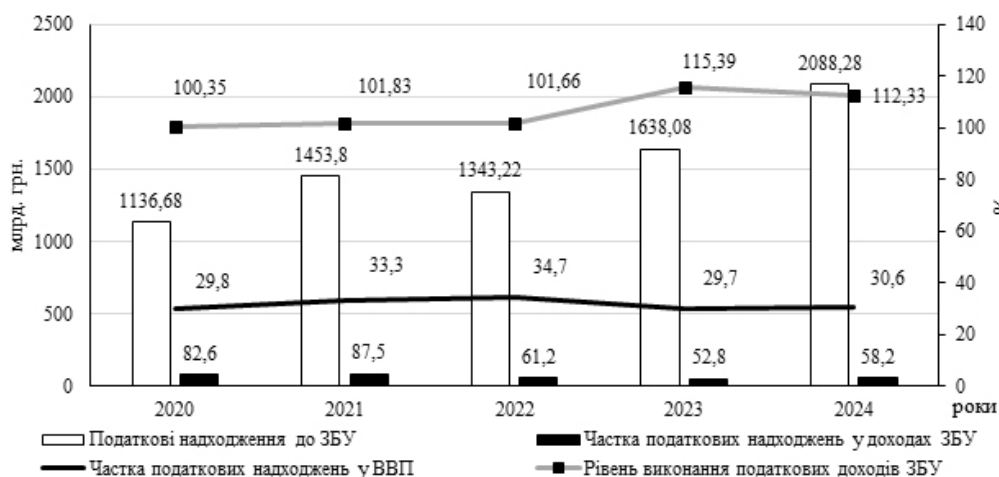

Рис. 1. Динаміка показників фіскального функціонування податкової системи України у 2020-2024 роках

Джерело: складено авторами на основі [10]

Дані рис. 1 дають змогу стверджувати про щорічну позитивну динаміку податкових надходжень до Зведеного бюджету України у досліджуваному період – на 951,6 млрд. грн. або на 183,7%. І лише у 2022 році, у зв'язку із військовою агресією росії, окупацією частини території України, запровадженням тимчасового пільгового оподаткування акцизним податком, безмитного введення за окремими групами товарів згідно УКТ ЗЕД, зменшення обсягів ЗЕД, пошкодженням та частковим припиненням господарської діяльності та релокацією суб'єктів бізнесу, міграцією частини населення країни, валютних коливань, зменшення споживчого попиту та інших факторів впливу, відбулося зниження рівня податкових надходжень до бюджету. Частка податкових доходів у структурі бюджету починаючи з 2022 року зменшилася з 87,5% у 2021 році до 58,2%, що зумовлено зовнішньою фінансовою допомогою. Протягом досліджуваного періоду, незважаючи на виклики, планові показники податкових надходжень виконувалися у повній мірі і навіть більше – на рівні 100,35% у 2020 році та 112,33% у 2024 р.

Податкова система, як специфічний регулятор, функціонує через інструментарій елементів податків та стимулює чи гальмує процеси нагромадження, споживання, інвестування, експортно-імпортової діяльності, рівня зайнятості, визначаючи відкритість та рівень успішності економіки держави. Прогресивність та пільговість оподаткування визначає можливості соціального впливу податкової системи на умовах соціальної справедливості та рівності. Контрольне ж призначення податкової системи реалізується через складні механізми контролю за дотриманням умов податкового законодавства через призму видів, процедур контролю та мінімізації податкової заборгованості перед бюджетом.

Окрім загального функціонального призначення, важливого значення набуває активна роль податкової системи як інструменту економічного стимулювання, активізації інвестиційної активності та загальної стабілізації ринку. Так, основою заявлених цілей є специфічний інструментарій (табл. 1).

Таблиця 1

Податковий інструментарій економічного стимулювання

Інструмент	Сфера економічного стимулювання
Стимулювання інвестицій	1. Зниження рівня оподаткування податком на прибуток 2. Прискорена амортизація 3. Податковий кредит у рахунок реінвестування 4. Пільгове оподаткування/звільнення від оподаткування стартапів чи пріоритетних галузей 5. Податкові пільги у цілях модернізації виробничих потужностей
Стимулювання МСБ	1. Спеціальні режими оподаткування 2. Зниження ставки ЄСВ 3. Податкові канікули для стартапів, мораторій на податковий контроль 4. Зниження рівня оподаткування спеціальних економічних зон
Стимулювання зайнятості	1. Зниження рівня оподаткування фонду оплати праці та прогресивне оподаткування 2. Пільгове оподаткування працевлаштування окремих категорій робітників 3. Субсидування створення нових робочих місць 4. Стимулювання медичного страхування, навчання та іпотеки
Стимулювання інвестицій на цифрових трансформацій	1. Пільгове оподаткування ІТ-бізнесу 2. Пільгове оподаткування та субсидування досліджень і розробок 3. Звільнення від оподаткування ПДВ імпортного обладнання 4. Мотивація до платформенного оподаткування бізнесу (е-ПДВ, е-акциз)
Стимулювання секторів економіки	Зниження рівня оподаткування, спеціальні режими оподаткування, податкові пільги та податкове таргетування галузей (сільське господарство, енергетика, промисловість, green taxation, критичний імпорт), груп та регіонів

Джерело: складено автором на основі [1-10]

Пріоритетним функціональним призначенням податкової системи, безперечно, сьогодні визнано антикризову її роль, адже в умовах економічних циклів та фінансових

диспропорцій податкова система характеризується контрциклічним характером своєї дії. Мова йде про тимчасове зниження рівня оподаткування з метою пом'якшення кризових результатів господарювання, розстрочення чи відстрочення податкових зобов'язань, зокрема податкового боргу, його реструктуризація, запровадження стимулюючих пільг та знижок, мораторії податкового контролю та штрафної (фінансової) відповідальності.

Аналізуючи функціонування податкової системи України у контексті економічного стимулювання у 2020-2024 роках відзначимо її визначальну роль як інструменту урядової політики державного управління. Основні фінансові виклики і нестабільності даного періоду були зумовлені світовою пандемією COVID-19 та наступним вторгненням росії, що і виділяють специфічні групи методів та інструментів податкового стимулювання економічного розвитку вітчизняної економіки (табл. 2).

Таблиця 2

Ключові методи та інструменти податкового стимулювання економічного розвитку України у 2020-2024 роках

Показник	Період		
	2020-2021 роки	2022-2023 роки	2024 рік
Ціль	Антикризове регулювання	Підтримка економіки в період війни	Стабілізація економіки
Заходи	Пільги, відтермінування	Спрощення оподаткування, спеціальні режими	Реформи, посилення адміністрування
Податкове навантаження	Зменшене	Мінімальне	Відновлення
Контрольні заходи	Мораторій	Мінімальний контроль	Відновлення контролю
Ефект	Незначний	Короткостроковий, зменшення надходжень	Поетапна стабілізація

Джерело: складено авторами на основі [10]

2020-2021 роки вимагали від податкового стимулювання підтримки бізнесу через наслідки карантинного обмеження ведення господарської діяльності. Завдяки звільненню від сплати ЄСВ для платників єдиного податку 1 групи, тимчасового скасування штрафних санкцій за недотримання норм податкового законодавства, мораторію на податковий контроль, окремим звільненням від оподаткування платою за землю та зниження ставки податку на доходи фізичних осіб-медиків, задіяних у боротьбі з COVID-19, з 18% до 0%, вдалося у короткостроковому періоді зберегти МСБ та оптимізувати рівень безробіття.

Військова агресія посилила та запровадила особливий стан податкового управління в країні, націлений на фінансування ЗСУ, а головне – забезпечення достатності доходів бюджету та забезпечення цілісності вітчизняної економіки. Основними методами та інструментарієм у цих заходах були: спрощений режим оподаткування (2% від доходу підприємств з річним обсягом до 10 млрд. грн. у заміні сплати ПДВ, податку на прибуток та єдиного податку), на початку війни добровільність оподаткування, спрощення адміністрування податків, пільгове оподаткування окремих товарних позицій імпорту (транспорт, генератори, пальне) тощо. Запроваджені заходи дозволили суб'єктам бізнесу адаптуватися до умов господарювання. Бюджетні втрати доходів було компенсовано міжнародною фінансовою допомогою.

2024 рік змінив правила гри, у результаті відбулося поступове повернення до звичних умов оподаткування, що зумовило зростання податкового навантаження. Скасовано спецрежим 2%, відновлено перевірки та податкову відповідальність. Виставлено акценти майбутнього податкового реформування за напрямками зниження рівня податкового навантаження на працю (ЄСВ, податок на доходи фізичних осіб), розширення бази оподаткування за рахунок детінізації готівкових операцій та посилення нагляду та контролю за МСБ, а також безупинної цифровізації сфери адміністрування податків (запровадження єдиної податкової накладної, електронного аудиту, e-Receipt) тощо.

Зважаючи на існуюче становище, вважаємо, що визначальними умовами вдалої реалізації антикризового призначення функціонування податкової системи повинно стати:

1. Постійність та прозорість нормативно-правової бази, що сприяє нарощуванню інвестиційної активності.
 2. Передбачуваність податкової політики та дій органів податкового адміністрування.
 3. Здатність податкової системи та варіації її інструментарію на шляху швидкої адаптації до мінливих умов господарювання та кризових проявів.
 4. Адресність застосування пільгового оподаткування при індивідуальній податковій свідомості працівників органів адміністрування.
 5. Моніторинг ефективності податкової політики та її синергетичний прояв з іншими секторальними політиками уряду (монетарна, валютна, інноваційна, регіональна тощо).
 6. Зниження рівня корупційних дій, тінізації економіки та бюрократичних процедур.
- Належний рівень функціонування заявленого інструментарію забезпечить досягнення цілей економічного зростання макро- (зростання інвестиційної активності, рівня зайнятості, споживчого попиту та виробництва тощо) та мікрорівнів (зростання рівня конкурентоспроможності бізнесу, прибутковості, купівельної спроможності) та фіскальної стабілізації у середньостроковій і довгостроковій перспективі.

Висновки. Податкова система є регуляторним інструментом на шляху економічного стимулювання економіки країни, зокрема активного впливу на економічну поведінку та рівень ділової активності суб'єктів бізнесу, населення та інвесторів. Явною закономірністю встановлено зниження рівня оподаткування у рамках стимулювання споживчого попиту в період регресії та спаду, а також – посилення ставок податків у час економічного піднесення. За результатами податкового стимулювання в Україні у досліджуваному періоді встановлено адаптивно-кризовий його характер, результативність якого визначалася спроможністю швидкої реакції на виклики, підтримкою бізнесу, можливістю залучення зовнішньої фінансової підтримки. У перспективі очікується досягнення прозорості податкового стимулювання, зростання рівня його ефективності та темпів економічного відновлення України завдяки здійсненню комплексної податкової реформи, спрямованої на зниження рівня навантаження на працю і капітал, довгострокове стимулювання інвестиційної активності, прозорості пільгового оподаткування, а також інституційного посилення ролі органів ДПС України через інструменти діджиталізації тощо.

Список літератури

1. Руденко В. В. Ідентифікація функціональних складових фіскального механізму регулювання інвестиційного розвитку національної економіки. Економіка та держава. 2020. № 7. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2020/12.pdf. (дата звернення 07.04.2025).
2. Diamond P. Optimal Taxation and Public Production II: Tax Rules. Public Finance. Worth Series in Outstanding Contributions. Ed. By A. Auerbach. New York: Worth Publisher, 1999. P. 81-126.
3. Тихонов В. О., Клос В. М., Бортник І. А., Жеребух, Ю. – Д. Р., Цісельський В. О., Трач І. Я. Податкова політика в умовах економічної нестабільності та її вплив на економічне зростання. Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. 2024 № 41. С. 328-335. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1353>. (дата звернення 01.04.2025).
4. Барткова К. М., Андронік О. Л. Податкова система як інструмент на шляху до стабільності економіки. Економіка і організація управління. 2018. № 4 (32). С. 47-55. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2018.4.5>. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/6574>. (дата звернення 30.03.2025).
5. Стеценко Д. М. Податки як засіб державного впливу на соціально-економічний розвиток країни. URL: <http://polka-knig.com.ua/article.php?book=705&article=37718>. (дата звернення 21.03.2025).
6. Ларіна Т. Ф., Городецька Т. Е., Степаненко С. В. Регуляторний потенціал фіскальної системи України. Економічний простір. 2023. № 187. С. 62-68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/187-10>. URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1319>. (дата звернення 14.04.2025).
7. Побережець О. В., Філатова М. О. Ефективна податкова система як фактор розвитку інноваційних процесів у державі: досвід Фінляндії та України. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. 2023 № 22(54). С. 129-138. DOI: [https://doi.org/10.18524/2413-9998.2023.2\(54\).297337](https://doi.org/10.18524/2413-9998.2023.2(54).297337). URL: <http://rinek.onu.edu.ua/article/view/297337>. (дата звернення 10.04.2025).

8. Греца В. Я. Модифікація податкової системи в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. № 78. Том 2. С. 24-31. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.3>. URL: <https://surl.li/zktaip> (дата звернення 21.04.2025).
9. Трансформація соціально-економічних систем в умовах викликів глобального сталого розвитку : монографія/Орехової Т. В. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2021. 448 с.
10. Офіційний сайт ДПС України. URL: <https://tax.gov.ua>. (дата звернення 13.04.2025).

References

1. Rydenko, V. V. (2020) Identification of functional components of the fiscal mechanism for regulating the investment development of the national economy. *Ekonomika ta derzhava*, 7. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/7_2020/12.pdf. (accessed 07 April 2025). [In Ukrainian].
2. Diamond P. Optimal Taxation and Public Production II: Tax Rules. *Public Finance*. Worth Series in Outstanding Contributions. Ed. By A. Auerbach. New York: Worth Publisher, 1999. P. 81-126.
3. Tikhonov, V. O., Klos, V. M., Bortnik, I. A., Zhrebukh, Y. - D., Tsiselskyi, V. O., Trach, I. Y. (2024). Tax policy in conditions of economic instability and its impact on economic growth. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, 41, 328-335. Retrieved from <https://nzlubb.org.ua/index.php/journal/article/view/1353>. (accessed 01 April 2025). [In Ukrainian].
4. Bartkova, K. M., Andronik, O. L. (2018) Tax system as an instrument on the way to economic stability. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, 4 (32), 47-55. DOI: 10.31558/2307-2318.2018.4.5. Retrieved from <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/6574>. (accessed 30 March 2025). [In Ukrainian].
5. Stetsenko, D. M. Taxes as a means of state influence on the socio-economic development of the country. Retrieved from <http://polka-knig.com.ua/article.php?book=705&article=37718>. (accessed 21 March 2025). [In Ukrainian].
6. Larina, T. F., Gorodetska, T. E., Stepanenko, S. V. (2023) Regulatory potential of the fiscal system of Ukraine. *Ekonomichnyi prostir*, 187, 62-68. DOI: 10.32782/2224-6282/187-10. Retrieved from <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1319>. (accessed 14 April 2025). [In Ukrainian].
7. Poberezhets, O. V., Filatova, M. O. (2023) Effective tax system as a factor of development of innovative processes in the state: experience of Finland and Ukraine. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*. 22(2(54), 129-138. DOI: 10.18524/2413-9998.2023.2(54).297337. Retrieved from <http://rinek.onu.edu.ua/article/view/297337>. (accessed 10 April 2025). [In Ukrainian].
8. Greca, V. IY. (2023) Modification of the tax system under martial law. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 78, 2, 24-31. DOI 10.24144/2307-3322.2023.78.2.3. Retrieved from <https://surl.li/zktaip>. (accessed 21 April 2025). [In Ukrainian].
9. Transformation of socio-economic systems in the context of global sustainable development challenges. Vinnytsia: Nilan Ltd. [In Ukrainian].
11. Official website of the State Tax Service of Ukraine. Retrieved from <https://tax.gov.ua>. (accessed 13 April 2025). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.05.2025

Прийнята до публікації 21.05.2025

Опубліковано онлайн 05.07.2025